

JIŘÍ WOLKER NA SLOVANSKÉM JIHU A KOSTA RACIN U NÁS

Meziválečné období tvoří o několik let více než dvě desetiletí. Přitom to byla léta velmi plodná na události, které výrazně poznamenaly jak léta války, tak také poválečný vývoj Evropy a světa. Na počátku tohoto období se rozpadly staleté mnohonárodnostní říše (Rakousko-Uhersko, osmanská říše, Rusko) a na jejich rozvalinách vznikly na základě práva národů ne sebeurčení nové státy. Ruská říjnová revoluce se setkala s nadšeným ohlasem také u národů střední a jihovýchodní Evropy.

Obrozenské úsilí českého a slovenského lidu bylo dovršeno zřízením česko-slovenského státu. Získáním národní samostatnosti českého národa se totiž definitivně zformoval novodobý buržoazní národ (formování slovenského národa bylo dokončeno koncem třicátých let).

V prvních poválečných letech vznikaly v Československu úvahy o proletářské literatuře. Nejbezprostředněji a nejrychleji reagovala na měnící se skutečnost básnická tvorba. Tu teoreticky podpořili vedle F. X. Šaldy také např. A. M. Píša, Zdeněk Nejedlý a S. K. Neumann. Kolem časopisu *Var* (1921–1930), redigovaného Z. Nejedlým, se zformovala skupina pokrokových tvůrců, v nichž byli např. Josef Hora, Jiří Wolker, Bedřich Václavěk aj.¹

Chceme-li lépe pochopit tvorbu evropských meziválečných tvůrců, neměli bychom zapomínat, že zvláště třicátá léta patřila k nejdramatičtějším obdobím našeho století. Zejména levicově a demokraticky orientovaní autoři nemohli zůstat lhostejní k tomu, co se tenkrát dělo v Evropě. Atmosféru doby tvořil složitý politický, hospodářský, filozofický a kulturní život se všemi svými protiklady, vášnivými diskusemi, útoky a tragédiemi. Připomeňme aspoň nástup Hitlera k moci, lipský proces s Jiřím Dimitrovem a jeho druhy, mezinárodní kongresy na obranu kultury v Madridu a v Paříži, boj za Španělskou republiku a vítězství frankismu, anšlus Rakouska, mnichovskou dohodu, rozbití a obsazení Československa Hitlerem.

Z vnitropolitických událostí Jugoslávie dvacátých a třicátých let, jež nemohly nezapůsobit na činnost a tvorbu „veleského hrnčíře“ Kosta Racina, uveďme aspoň např. uznání práva všech národů Království SHS na sebeurčení, jež podporovala KS Jugoslávie, monarchofašistický převrat krále Alexandra I., administrativní rozdělení Jugoslávie na bánoviny a tím likvidace tradičních historických a národnostních celků, zavraždění Alexandra I. ve Francii charvátskými a makedonskými teroristy, uzavření tzv. Balkánské dohody, zesilující boj za

1 Hrabák, J., Jeřábek, D., Tichá, Zd.: *Průvodce po dějinách české literatury*, Praha 1976, s. 409 n.

práva a občanské svobody, který vyústil mj. tím, že spisovatel Stevan Galogaža, s nímž Kosta Racin udržoval velmi přátelské styky, vydal v srpnu 1935 v Záhřebu brožuru *Za amnestii a Manifest proti teroru*, který podepsalo více než dva tisíce osobností veřejného a kulturního života, spolků a institucí.

V literaturách jugoslávských národů se dvacátá léta vyznačovala mj. úsilím mladých tvůrců prosadit se, generačně se sblížit a vyjádřit své společné postulaty. Protože však byli esteticky a ideově orientováni různě, nemohlo vzniknout literární hnutí mladých. Seskupili se však kolem několika časopisů – hlavně kolem záhřebského časopisu *Vjenac*, lublaňské *Mladiny* a bělehradské *Večnosti* – a dali o sobě vědět v několika almanaších a sbornících (např. *Lyrika nejmladších*, *Naše jiskra* a *Knihá přátel*, která byla ideově a esteticky nejrozhodnějším a nejjednotnějším „*almanachem nejmladších jugoslávských sociálních lyriku*“). Orientace sborníku *Knihá přátel* je vyjádřena v manifestační předmluvě nazvané *Především*, v níž se mj. píše: „*My neustále slyšíme volání ztracených poutníků, vidíme, slyšíme, cítíme utrpení utlačovaných na celé zeměkouli. Chceme shromáždit jejich výkřiky do mocné obžaloby, přistoupit k jejich očekáváním, která jsou „tichá a posvátná“, být vedle nich v jejich protestu a revoltě.*“²

Knihá přátel vznikla v roce 1929 za spolupráce básníků z Charvátska, Slovinska, Srbska a Bosny a redigovali ji Jovan Popović a Novak Simić. Označení „*sociální lyrici*“, jež je v podtitulu, mělo být synonymem pro „*proletářskou literaturu*“.³ Lyrické texty v *Knize přátel* spojovala jejich sociální nebo společenská funkce. „*Politická platforma estetického nadšení k dosažení nejlepší leninské projekce, ale také poetika spjatá s expresionistickými návrhy avantgardní literatury,*“ jak poznamenává Aleksanader Flaker, podmiňovala model, který vytvářeli svou básnickou tvorbou např. Miroslav Krleža a August Cesarec.⁴

Myšlenka vydat podobný almanach vznikla v polovině roku 1928, tedy v době, kdy střetnutí jednotlivých národních buržoazií, které se chtěly osamostatnit, dosáhlo vrcholu. Měl být výrazem nesouhlasu s podobným vnitropolitickým vývojem ve státě Srbů, Charvátů a Slovinců a s dezintegračními a šovinistickými tendencemi.

Knihá přátel obsahovala na šedesát básnických textů, jejichž autoři si byli generačně blízcí a většinou vyšli z „*aktivistického, sociálně orientovaného křídla expresionismu v srbské, charvátské a slovinské literatuře*“.⁵ Verše slo-

2 *Knjiga drugova*, Kikinda 1952, s. 3.

3 Brleníć–Vujić, Br.: *Idejna i estetska osnova „knjige drugova“*. In: Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana 1987, s. 202.

4 Flaker, A.: *Ruska avantgarda*, Zagreb 1984, s. 19; viz též cit. dílo v pozn. 2, s. 204.

5 Marković, Ž. Sl.: *Poezija slovenačkih pisaca u „Knjizi drugova“*. In: Obdobje

vinských básníků, kteří patří k nejdůležitějším představitelům proletářské poezie (Tone Seliškar, Mile Klopčič, Vinko Košak aj.), byly uveřejněny v slovinštině. Tak se ovšem ocitly v „novém, specifickém kontextu, který způsobuje, že vedle literárních dimenzí dostávají texty také zvláštní kulturní a společenské rozměry“.⁶ Proletářská poezie tvůrců v *Knize přátel* byla předchůdkyní později nazvaného „sociálního realismu“. Otázky sociální funkce literatury, které si autoři v *Knize přátel* kladou, jsou z hlediska kontextu evropské literatury u mnoha z nich původní.⁷

II.

V takové kulturní, literární a politické situaci pronikalo **Wolkrovo** básnické a prozaické dílo v jednotlivých časopiseckých překladech do srbské, charvátské a slovinské literatury již za básníkova života. Syntetické zpracování recepce Wolkrova díla v jugoslávských literaturách by mohlo podat charakteristiku podílu autora *Hosta do domu* a *Těžké hodiny* na rozvoji jinozárodních literatur.

Ve dvacátých a třicátých letech vznikly v Jugoslávii desítky překladů z Wolkrova básnického, prozaického a dramatického díla, mnohé informativní články a rozsáhlejší stati, které vycházely v srbských, charvátských a slovinských časopisech různé politické i umělecké orientace.⁸ Zájem o Wolkrovo dílo souvisel s tím, že svými uměleckými hodnotami a svou obsahovou aktuálností zapadalo do kontextu vývoje domácí, ať už slovinské, srbské nebo charvátské literární tvorby. Zájem o Wolkra na slovanském jihu „nebyl motivován zřeteli jen ryze uměleckými, ani pouze potřebou nebo programem dalšího rozvíjení česko-jihoslovanské literární součinnosti, ale sourodým úsilím o společensky angažovanou tvorbu“.⁹ Jednotlivé žánry i jejich různé stránky v jinozárodním prostředí často mění svou funkci a svůj dopad, neboť se dostávají do jiných sociálních, národnostních a kulturních souvislostí. Wolkrova tvorba se na slovanském jihu začlenila do domácího úsilí o „společensky angažovanou tvorbu v revolučním duchu“. Jeho dílo bylo součástí zápasu v levicové a demokraticky orientované inteligenci o prosazení a šíření nových myšlenek.

První, kdo představil Wolkra *slovinským* (ale též ostatním jugoslávským) čtenářům pouhé dva roky po básníkově smrti, byl **Ivan Lah**. Jeho dosti rozsáhlá

socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana 1987, s. 196.

6 Tamtéž, s. 197.

7 **Brleníč-Vujić**, Br.: cit. dílo, s. 215.

8 **Dorovský**, I.: *Jiří Wolker v literaturách evropských socialistických zemí*. In: *Básníka miluje svět*, Brno 1980, s. 17 n.

9 **Kudělka**, V.: *Jiří Wolker a jugoslávská literatura*. In: *Na přední stráži*, Brno 1975, s. 59.

stať v *Lublaňském zvonu* rozebírala Wolkrův životní osud i jednotlivé stránky jeho díla.¹⁰ Božidar Borko představil Slovincům Jiřího Wolkra téměř ve stejné době jako I. Lah. Ve svém hodnocení vycházel ze Šaldovy charakteristiky. V první polovině třicátých let vyšly ve Slovinsku vedle výboru čtyř Wolkrových pohádek¹¹ také *Balada o námořníku* v překladu Tineho Debeljaka, *Balada o očích topičových* a *Balada o nenarozeném dítěti* v překladu Mileho Klopčiče. Svůj krátký článek o Wolkrovi doprovodil Klopčič překladem básně *U rentgenu*.

Do srbského kulturně politického prostředí pronikla Wolkrova tvorba již za básníkovy života. Mladý literát Jovan Kršić uveřejnil v časopise *Srbski književni glasnik* překlad Wolkrovy básně *Žebráci*. Byl to jeho první překlad z české poezie. Kršić patřil k prvním srbským autorům, kteří psali o Wolkrovi bezprostředně po jeho smrti. Koncem dvacátých let představil pak Kršić jugoslávským čtenářům moderní českou lyrickou tvorbu v rozsáhlém panoramatu. Ve studii k tomuto výboru věnoval značné místo české sociální poezii. O Wolkrovi psal mj., že je to „*geniální dítě, které rychle a hluboce prožívá skutečnost*“.¹² Kršić dále charakterizoval Wolkrův básnický talent, připomněl, že je tvůrcem manifestu proletářské poezie a informoval též o Wolkrových následovcích. V zasvěcené studii k první antologii české lyrické tvorby, v níž přirozeně nechybí překlady básní Jiřího Wolkra (*Balada o očích topičových*, *Vzdálená milá*, *U rentgenu*, *Žebráci*, *Umírající* a *Žně*), ukázal na „*sociální notu, která vyvěrá z kolektivního smyslu pro harmonii, problematiku života a smrti, hlubší intelektuální než emocionální kořeny*“ české lyriky.¹³

Kršićova přehledná stať *Pohled na současnou československou literaturu* podávala nezbytné základní informace o literárním vývoji. Značnou pozornost v ní autor věnuje české sociální poezii, především dílu Josefa Hory a Jiřího Wolkra, o němž psal, že nejen „*zoral nejhlubší brázdu sociální poezie*“, ale že byl také teoretikem proletářské tvorby, jenž hájil „*tendenční, realistické a konkrétní umění, které je výrazem života a potřeb*“.¹⁴

Nedlouho po Wolkrově smrti vyšla v *Charvátsku* anonymní informace, která byla, zdá se, první zprávou o básníkově smrti v Jugoslávii vůbec. Krátce na to pak Božo Lovrić napsal do srbského literárně politického časopisu *Misao* článek o „*předčasně zesnulém lyrickém básníkovi Jiřím Wolkrově*“.¹⁵ V mezivá-

10 Lah, I.: *Jiří Wolker*. Ljubljanski zvon 46, 1926, s. 610–618, 692–701, 766–775.

11 Wolker, J.: *Pravljice*. Prevedla Silva Trdina. Ljubljana 1931.

12 Kršić, J.: *Savremena češka lirika*. Strani Pregled, roč. 2, čís. 1 a 2, Beograd 1928, s. 23–41.

13 Kršić, J.: *Moderna češka lirika*. Studija i antologija pesama. Beograd 1930.

14 *Nova Evropa*, kn. 27, čís. 6 a 7, Beograd 1934, s. 213–225.

15 Lovrić, B.: *Jedan rano usnuli lirski pesnik*. Misao, kn. 16, Zagreb 1924, s. 1589–1591.

lečné Jugoslávii přitahovala Wolkrova tvorba rovněž další srbské, charvátské a slovinské literární kritiky, básníky a překladatele. V obsáhlé publikaci o Československu se v charakteristice J. Wolkra zdůrazňovala jeho sociální tvorba. Jeho básně nechyběly ani v panoramatu z české poezie.¹⁶

Vedle překladů z básnického díla Josefa Hory, Stanislava Kostky Neumanna, Vítězslava Nezvala, Vladislava Vančury, Františka Halase, Petra Bezruče, Jaroslava Seiferta aj. byl v charvátském měsíčníku *Književnik* také překlad *Wolkrovy Balady o nenarozeném dítěti*.¹⁷ Můžeme téměř s jistotou říci, že Kosta Racín časopis *Književnik* pravidelně sledoval, neboť v něm o dva roky dříve uveřejnil svůj první text v makedonštině – báseň *Dělníkovi (Do eden rabotnik)*.¹⁸

V srbských, charvátských a slovinských časopisech nejružnějšího kulturně politického zaměření vyšly ve dvacátých a třicátých letech četné překlady Wolkrových balad a básní dokonce v několika variantách. Můžeme říci, že v meziválečném období bylo Wolkrovo básnické i prozaické dílo překládáno v Jugoslávii více než např. verše Nezvalovy nebo jiných českých a slovanských tvůrců. Hojněji než Wolker byl v uvedeném období překládán v Jugoslávii toliko Karel Čapek. Teprve za ním a za Wolkrem se počtem překladů řadí např. Ivan Olbracht a Jaroslav Hašek.¹⁹

Při sledování recepce a působení Wolkrovy básnické a prozaické tvorby v literaturách jižních Slovanů se dosud nesprávně zdálo, že se Wolkrovo dílo dostávalo k Makedoncům později než k literaturám ostatních jihoslovanských národů. Studium díla mladého básníka Aca (Aleksandra) Karamanova (1927–1944) však naše dosavadní představy podstatně zkorigovalo. Svou básnickou koncepci vytvářel Karamanov pod silným působením poezie N. J. Vapcarova, jehož verše, stejně jako verše Puškinovy, Petöfiho, Djury Jakšiče, V. Majakovského, Ch. Smirnského aj. četl ve svých 12–14 letech. Karamanovova vlastní básnická tvorba vznikala v okupované rodné zemi. Zpočátku navštěvoval srbské školy, později školy bulharské. Proto psal své verše srbocharvátsky, bulharsky a makedonsky.²⁰

Ve svých čtrnácti letech napsal A. Karamanov svou první výzvu k básníkům pod názvem *Poezie včera a dnes*, která, stejně jako ostatní jeho tvorba, zůstala za básníkovy života v rukopise. Promýšlel v ní společenskou funkci literatury podobně jako Jiří Wolker, třebaže o dvě desetiletí později.

16 *Čehoslovačka*. Beograd 1936; *Književnost i umetnost u Čehoslovačkoj*, Politika 34, Beograd 1937.

17 *Književnik*, roč. 11, čís. 7–8, Zagreb 1938.

18 Racín, K.: *Stichovi i proza*. Vtoro izdanje. Uredil A. Spasov, Skopje 1961, s. 262.

19 Dorovský, I.: cit. dílo, s. 7–84.

20 Karamanov, A.: *Srebrezni soništa*. Priredil M. Gjurčinov, Skopje 1994.

O tom, jak se Karamanov seznámil s Wolkrovou poezií, dovidáme se z jeho deníku, v němž nalezneme mnoho záznamů jmen básníků, citáty v češtině, ruštině, francouzštině, filozofické aforismy, myšlenky, metafory, slovní obraty apod. Na jedné z posledních stránek jeho deníku je záznam o Wolkrově *Baladě o očích topičových*, kterou Karamanov četl v bulharském překladu v časopise *Zlatorog*. Karamanov si udělal dosti podrobný konспект z článku Borise Jocova o Wolkrovi a doplnil jej mnoha vlastními úsudky.²¹

III.

Zakladatel nové makedonské literatury Kosta Racin (1909–1943) literárně umělecky debutoval v roce 1928 srbocharvátsky psanou básní *Synové hladu* (Sinovi gladi) a prózou *Výsledek* (Rezultat).²² Obě práce nesou četné prvky a znaky expresionismu, ale také „výrazný sociální protest“.²³ Podle mého názoru nelze proto Racinovo nepřilíš rozsáhlé dílo striktně dělit na expresionistické a sociálně realistické. Podobně jako je tomu např. u některých českých a jiných evropských literárních tvůrců meziválečného období, také v Racinových básních i ve verších mnoha jiných autorů mohou být zastoupeny prvky sociálně kritické a expresionistické zároveň.

Kosta Racin, ač původem z makedonského Velesu, žil v národnostně jiném prostředí a začal literárně tvořit v jiném než rodném jazyce. Byl vychováván srbocharvátsky a slovinsky psanou literaturou. Sledoval časopisy a díla jak expresionistické, tak také sociálně realistické provenience, která v Jugoslávii ve dvacátých a třicátých letech vycházela. Přirozeně, že to všechno zanechalo na jeho vlastní tvorbě, která v tomto období vznikala, výrazné stopy. Žil v mnohonárodnostním státním útvaru. Jeho dílo bylo součástí jugoslávského literárního a obecně kulturního kontextu, v jehož rámci vznikala díla expresionistická nebo sociálně kritická.

S tím, co jsme řekli, úzce souvisí otázka, komu byly Racinovy básně i prózy určeny. Mnohé z nich byly sice inspirovány makedonskou realitou, ovšem tím, že byly napsány srbocharvátsky a že vyšly v srbských nebo charvátských časopisech, ocitly se najednou v novém, zvláštním kulturně politickém a uměleckém kontextu, který jim přidával vedle literárních rozměrů také zvláštní kulturní a společenské dimenze. Kulturně politická i národnostní situace v Jugo-

21 Dorovský, I.: cit. dílo, s. 31.

22 V záhřebském časopise *Kritika*. Časopis prosazoval pokrokové principy v literatuře, jaké hlásali A. Cesarec a M. Krleža v časopisech *Plamen* a *Književna republika*.

23 Gjurčinov, M.: *Kosta Racin i jugoslovenskiot ekspresionistički kontekst*. In: *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Ljubljana 1984, s. 293–302.

slávii má četné analogické rysy s meziválečným československým literárním kontextem.

Z dějin evropské i světové literatury víme, že mnoho tvůrců v různých historických obdobích (na Balkánském poloostrově fakticky do současnosti) psalo svá díla a vyjadřovalo své politické a umělecké názory ve dvou nebo několika jazycích. Tvorba takových a jim podobných literárních a kulturních tvůrců nejenže se obohacovala kulturními tradicemi několika národů, nýbrž také naopak tito tvůrci svou činností a svým dílem přispěli k rozvoji jedné nebo několika národních literatur a kultur. V takových případech mluvíme o dvojdomých nebo mnohodomých autorech.²⁴

IV.

Jak chápali Jiří Wolker a Kosta Racín sociální literaturu? První z nich je právem považován za jednoho z prvních českých expresionistů. Už počátkem jara 1921 upadl „*pochybným experimentum expresionismu*“.²⁵ Své dramatické pokusy označil Wolker za přechod „*od expresionismu k novému realismu*“.²⁶ Česká avantgarda (včetně Wolkra) odmítala expresionismus a česká umělecká kritika jej považovala za výraz „*poválečného poraženectví*“ či „*nihilistického rozvratu*“.²⁷

Jiří Wolker je autorem sedmi studií a polemik, několika divadelních referátů a literárních recenzí, které vznikly většinou v letech 1921–1922.²⁸ V úvaze *Revolucionáři* „*rozlišuje dva typy revolučních pracovníků*“.²⁹ „*Úkolem prvních je revoluci vésti, úkolem druhých je ji zachovat*“ – psal Wolker.³⁰ Zd. Nejedlý Wolkra vyzval, aby přispíval do časopisu Var. V něm také Wolker otiskl v březnu 1922 stat' *Umění všední, či nedělní?*, v níž vychází z přesvědčení, že „*měšťácké umění odumírá a nastupuje umění proletářské*“.³¹ Nové umění, podle Wolkra, „*sestupuje z nezodpovědného nebešťanství k zodpovědnému lidství*“.³²

24 Dorovskij, I.: *Rajko Žinzifov. Vozdėjstvije ruskoj i ukrajskoj literatury na jeho tvorčestvo*. Brno 1988, s. 115–125.

25 Píša, A. M.: *Stopami poezie*, Praha 1962, s. 233.

26 Skalička, J.: *Jiří Wolker, český a slovinský expresionismus*. In: *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Ljubljana 1984, s. 305–309.

27 Novák, J. V., Novák, A.: *Přehledné dějiny literatury české, IV*, Olomouc 1936–1939, s. 1297. Viz též Skalička, J.: cit. dílo, s. 306.

28 Vlašín, Š.: *Jiří Wolker*. Praha 1980, s. 126.

29 Vlašín, Š.: cit. dílo, s. 126.

30 Wolker, J.: *Revolucionáři*. In: *Próza a divadelní hry*, Praha 1954, s. 226.

31 Vlašín, Š.: cit. dílo, s. 127.

32 Wolker, J.: *Umění všední, či nedělní?* In: *Próza a divadelní hry*, Praha 1954, s. 228.

Ve stati *Proletářské umění*, kterou J. Wolker přednesl v polovině března 1922, mj. citoval z *Havlíčkovy Kapitoly* o kritice, že „*Na každý způsob je ale tendenční poezie lepší než netendenční, protože je víc: je totiž předně poezie a pak ještě něco víc. Rozumí se však, že musí být především opravdu poezie, neboť špatná poezie s nejlepší tendencí přece nebude nikdy tendenční poezie.*“³³ Jiří Wolker pokládal za nejdůležitější otázku uměleckého tvoření „*sociální soužití lidstva*“.³⁴

A v polemice se svým bývalým univerzitním profesorem Arnem Novákem o společenské angažovanosti umění Wolker mj. napsal: „*A my dnes /.../ vidíme zápas dvou světů, celý vesmír se chvěje pod jejich nárazy a naše srdce trne v úzkostech a zpívá v nadějích /.../ Na básnicích je, aby našli velikost doby.*“³⁵

Jiří Wolker, podobně jako Kosta Racin, psal rovněž, třebaže nesoustavně, literární kritiky. Celkem publikoval devět literárních recenzí. Také v nich zdůrazňoval, že by tvorba měla být konkrétní a měla by se zabývat „*reálnými problémy dneška*“. V recenzi *Seifertovy* sbírky *Město v slzách* mj. napsal, že „*nechceme básně o revoluci, ale revoluční básně, kde revoluce je nejvyšším smyslem, ale nikoliv bengálem na konci. Jako nebyly pokorny básně upletené ze slov „tichý, bílý, chudý a pokorný“, tak také nejsou revoluční básně prošpikované slovy „rudý, soudruh, revoluce!“ Revoluce neleží ve slově, ale ve vnitřní statečnosti a kázni*“.³⁶

Stejně jako Kosta Racin prošel Jiří Wolker krátkým obdobím expresionismu, které překonal, podobně jako překonal první etapu své vlastní básnické tvorby obsažené ve sbírce *Host do domu*. Své estetické názory a požadavky na literární tvorbu a umění vyjádřil Wolker rovněž v některých svých satirických projevech i v rukopisných fragmentech, které nebyly za jeho života vydány.

Ve sbírce básní *Těžká hodina*, jež vyšla na podzim roku 1922, tedy o sedmáct let dříve, než *Racinův Bílý rozbřesk*, „*opustil Wolker dosavadní idyličnost, otevřel své verše velkoměstskému prostředí, ulicím, továrnám, předměstím i luxusním společenským místnostem boháčů*“:

Tady jsou paláce – tady podkroví,
tady jsou sytí – tady jsou hladoví,
jedni jsou otroci – druzí diktátoři
a všichni jsou choří.
(*Balada o snu*)

33 Wolker, J.: *Proletářské umění*. In: *Próza a divadelní hry*, Praha 1954, s. 232.

34 Vlašín, Š.: cit. dílo, s. 13.

35 Wolker, J.: *Ochránci umělecké svobody*. In: *Próza a divadelní hry*, Praha 1954, s. 238–239.

36 Wolker, J.: *Jaroslav Seifert, Město v slzách*. In: *Próza a divadelní hry*, Praha 1954, s. 248–249.

Racinovy balady i další básně jsou typologicky, obsahově i formálně velmi blízké Wolkrovým baladám.

V rámci tří jugoslávských národních literatur a jedné „*nové literatury*“ (označení K. Racina pro makedonskou literaturu v srbocharvátsky psané stati z roku 1940 *Razvitak i značaj jedne nove naše književnosti*) vznikalo v třicátých letech básnické, prozaické i literárně kritické a teoretické dílo Kosty Racina. „*Příklad K. Racina je klíčovým paradigmatickým celkového rozvoje makedonské literatury v tomto období*“ – poznamenává Milan Gjurčinov.³⁷

Kosta Racin začal psát své první verše v srbocharváštině. Uveřejňoval je převážně v záhřebských a sarajevských časopisech. Tato část jeho tvorby byla až do druhého vydání výboru z Racinovy „*poezie a prózy*“ (do něhož jsou však zařazeny v překladu do makedonštiny též jeho literárně kritické, filozofické a teoretické práce) v roce 1961, jak poznamenává překladatel A. Spasov, „*velmi málo známé našim* (tj. makedonským – pozn. ID) *čtenářům*“.³⁸ Můžeme říci, že Racinova básnická tvorba z jeho prvního tvůrčího období, která je označována jako expresionistická,³⁹ byla určena především srbským a charvátským čtenářům a dále těm makedonským a slovinským čtenářům, kteří byli bilingvní, tj. kteří kromě svého rodného makedonského či slovinského jazyka (nářečí) četli rovněž srbocharvátské texty. Proto musíme bohužel odmítnout dosavadní tvrzení většiny vykladačů Racinova díla o tom, že toto první období básnickovy tvorby tvoří jakousi „*experimentální a druhořadou fázi*“ v jeho vývoji a chápat je, jak to správně činí M. Gjurčinov, jako „*raný vývoj básníka*“, který se vyvíjí „*paralelně s hnutím jugoslávské literární levice*“.⁴⁰ To ostatně ukazují četné shody, které jsou patrné např. v *Krležově a Racinově* sociálním aktivismu, i styčné body Racinovy expresionistické lyriky s básněmi sociální lyriky v *Knize přátel*. Je to přirozený výsledek těsného Racinova styku s jugoslávskou pokrokovou básnickou tvorbou uvedeného období. Bylo by proto podle našeho názoru asi jedině správné, aby nejen Racinova lyrika psaná srbocharvátsky, nýbrž veškerá jeho tvorba (básnická, prozaická, literárně kritická aj.) byla analyzována v rámci celého jugoslávského literárního kontextu třicátých let.

Kosta Racin začal psát verše, prózu i literární kritiky srbocharvátsky a makedonsky.⁴¹ Vydáním sbírky *Beli mugri* (Bílé červánky, 1939) pak Racin přešel ve

37 Gjurčinov, M.: *Preminot od poetikata na socijalniot realizam kon modernite kniževni prosedei vo novata makedonska i slovenečka kniževnost*. Kontakti, sličnosti, koincidence, razliki. In: *Obdobje socijalnega realizma v slovenskem jeziku, kniževnosti in kulturi*, Ljubljana 1987, s. 396.

38 Racin, K.: cit. dílo, s. 289.

39 Gjurčinov, M.: cit. dílo, s. 293 n.

40 Tamtéž, s. 296.

41 První dosud známá Racinova báseň psaná makedonsky vyšla v dubnu 1936 v zá-

své tvorbě zcela na makedonštinu a patří „*také jazykem zcela makedonské literaturě*“.⁴²

Jestliže do vydání Bílých červánků převládal v Racinově básnické tvorbě třídně proletářský prvek, pak se v nových básních prosazují básně o dělnících, bezprávných obyvatelích měst, o řemeslnících a nádenících, o sběračích tabáku a venkovské bídě a verše plné něhy, lyrického rozechvění a čisté lásky.

Podrobnější srovnání Racinových a Wolkrových básní by nám ukázalo četné společné ideově tematické, obsahové a stylové rysy. Pro poznání Racinova vztahu k realismu, tzv. měšťáckému realismu nebo novému realismu, jsou důležité jeho literárně kritické recenze realistického díla makedonsko-srbského prozaika Andjelka Krstiče.⁴³ Racin považuje Krstiče za *největšího žijícího realistického spisovatele dnešního Povardaří*.⁴⁴ V „*literárním realismu Andjelka Krstiče*“ se Racin snaží vidět „*umělecky prožitý odraz objektivní makedonské skutečnosti*“, odhalit „*vnitřní sílu realistického uměleckého odrazu skutečnosti*“, jeho *'hluboký realismus'* a nikoli (jak to činili jiní kritici) jeho „*plytkou nacionální romantiku*“.⁴⁵ Pod zdánlivou a do jisté míry „*umělou romantikou*“ Krstičova románu *Trajan* (1932) nachází Racin „*realistické jádro*“. Jak správně uvedl M. Gjurčinov, použití termínu „*nový realismus*“ ukazuje, že Racin byl pod vlivem teorie odrazu Todora Pavlova.⁴⁶

Kostu Racina zajímaly také otázky „*vztahu dělnictva k existující kultuře*“. Mj. psal, že „*nová kultura může vzniknout poznáním kultury, jež vznikla v průběhu vývoje lidstva a prostřednictvím jejího přepracování*“.⁴⁷ Ve velkých realistických dílech minulosti, psal Racin, nacházíme „*optimismus boje, životní optimismus*“. proto jsou „*nové síly*“ „*jedinými strážci všech uměleckých hodnot, všech lidských svatyní, které nám zanechala minulost a které jsou dnes tak hrozivě ohroženy, ohroženy hanbou a ohněm?*“

Když D. Nedeljković vydal knižně své kritické poznámky k výsledkům mezinárodního filozofického kongresu v Praze, jež se konal v roce 1934, K. Racin knihu hned recenzoval v bělehradské periodice. Vystihl v ní „*ideologické střetnutí představitelů demokracie a fašismu*“ a odmítl tezi, že střetnutí mezi lidem a „*vlastnictvím*“ má čistě „*morální charakter*“. Odmítl filozofickou koncepci fašismu, která nevidí „*společenskou a historickou nevyhnutelnost*“. Tím

hřebském časopise *Književnik*.

42 Racin, K.: cit. dílo, s. 262.

43 Žil v letech 1871–1952, psal srbsky, jeho prózy však čerpají náměty z makedonské skutečnosti, zdůrazňují sociální a národnostní útlak.

44 Racin, K.: cit. dílo, s. 214.

45 Tamtéž, s. 215.

46 Gjurčinov, M.: cit. dílo, s. 396.

47 Racin, K.: cit. dílo, s. 222.

„fašističtí doktrináři mystifikují fakta a vysvětlují třídní spory jako čistě morální nedostatky společnosti“.⁴⁸

Jestliže Jiří Wolker navazuje na Erbenovu obrozenskou baladu, pak také Racin upevňuje svůj vztah k lidově slovesné tvorbě a k lidové duchovní tradici vůbec, z níž na počátku své básnické tvorby vyšel. Když psal o „vývoji a významu“ literatury Povardaří (tj. makedonské literatury v rámci tehdejší Jugoslávie), zdůraznil, že „nejsprávnější a jediná možná cesta k rozmachu v rozvoji současné literatury Povardaří je v tom, že se bude pevně opírat o nevyčerpatelné jazykové a výrazové bohatství makedonské lidové slovesné tvorby a o společenské názory pokrokového společenského živlu“.⁴⁹

V.

V českém periodickém a denním tisku vycházely hned v prvních dnech, týdnech, měsících a letech po osvobození roku 1945 četné zprávy, články i reportáže a rozsáhlejší příspěvky o boji jugoslávského lidu v minulosti a za války, o jeho úsilí o obnovu země i o jednotlivých národních literaturách.

Značné místo bylo v časopisech věnováno zprávám a statím z oblasti kulturního dění a vzájemných kulturních styků mezi Československem a Jugoslávií. Uváděla se čísla o překladech beletrických, básnických a vědeckých děl, psalo se o výměně na poli hudebním, divadelním, výtvarném a tělovýchovném, o činnosti nově ustavených organizací – Svazu přátel Titovy Jugoslávie a Společnosti pro kulturní styky s Jugoslávií.

Tematicky ucelený blok tvořily v tisku zprávy o národnostní problematice v nově vznikajícím jugoslávském státě na federativních principech, o stycích a vztazích národů a národností v rámci federace i mezi balkánskými státy navzájem. K palčivým národnostním otázkám Jugoslávie patřila též otázka budoucího vývoje Makedonie, která byla hospodářsky a kulturně jednou z nejzaostalejších oblastí. Kromě toho část makedonského obyvatelstva zůstávala nadále v rámci Bulharska a Řecka.

Týdeník *Svobodná země* přinesl už ve čtvrtém měsíci své existence (1945) několik příspěvků o jugoslávské skutečnosti, mj. o záhřebském Národním divadle v odboji nebo o obnově rijeckého přístavu a také o „výstavbě Makedonie“. Psalo se však v něm o obnově země, zničených cest, mostů a železničních tratí, o opravě zničených domů a výstavbě vypálených vesnic.⁵⁰

Jeden z prvních příspěvků v časopise *Svobodná země* roku 1945 nese název *Vzkříšení Makedonie k národnímu životu*. Psalo se v něm mj., že „Makedonie byla nejbouřlivějším koutem Evropy a věčnou starostí diplomatů a mírových

48 Tamtéž, s. 230.

49 Tamtéž, s. 208.

50 *Výstavba Makedonie*. *Svobodná země*, roč. 1, čís. 14, 27. října 1945, s. 10.

konferenci. Několik sousedních států se dělilo o její národní tělo a nechtělo uznat, že existuje makedonský národ. /.../ Srbům, Bulharům, Řekům i Turkům byli Makedonci prostě jen trochu jinak mluvícími Srby, Bulhary atd. /.../ Až to naše dny vyřešily. Makedonci se stali Makedonci a jejich země federální Jiho-slovanskou republikou. A přitom je to jedna ze zemí s nejstarší slovanskou kulturou a se svérázným slovanským, nikoli byzantským uměním. Zde ještě před Giottem a italskou renesancí znali perspektivu, zde dosud žije stará hudba a kroj a vzniká po staletích útisku i literatura v novém spisovném jazyku, který se tvoří. Je to podivuhodné vidět před sebou povstávat národ a jeho jazyk – vždyť je to sotva osm let, co byla vydána první kniha v makedonském jazyce“.⁵¹

Tou „první knihou v makedonském jazyce“ byla první a za života jediná básnickova sbírka Kosty **Racina** *Beli mugri* (Bílé červánky), jež vyšla v Samoboru nedaleko Záhřebu koncem roku 1939. Obsahovala celkem „dvacet básní psaných v lidovém jazyce“ a byla distribuována poloilegálně.

Na podzim roku 1946 napsal do časopisu *Svobodná země* překladatel a propagátor jugoslávské literatury L. **Smékal** článek *Nová Makedonie*.⁵² Psal v něm mj., že „kulturní historie Makedonie“, která doposud marně usilovala o přiznání práv samostatného národa a již národně osvobozenecý boj jugoslávských národů přinesl také svobodu, „je bohatá“. /.../ *Makedonské písemnictví má svou dobrou minulost. Z buditelů v minulém století vynikají bratři Miladinovovi, kteří mají pro Makedonii tž význam jako Němcová a Erben pro nás. S velkým hnutím za osvobození Makedonie v této válce vyrostlo několik dobrých básníků jako: Kočo Solev–Racin, který zahynul v partyzánském boji (sbírka *Bílý rozbřesk*), Kole Nedelkovski (sbírky *Plískanice* a *Pěšky světem*)⁵³ a tvůrce moderní gramatiky Blaže Koneski, z nejmladších nadaný Gogo Ivanovski.*

Ve Smékalově příspěvku se český čtenář setkal přímo se jménem Kosty Racina vlastně poprvé. A také poprvé mohl číst několik jeho veršů z cyklu *Elegie pro Tebe*, které posloužily Gogu **Ivanovskému** jako motto k sonetu *Mému národu*, jehož překlad L. **Smékal** v témže čísle *Svobodné země* uveřejnil. Racinovy verše v překladu L. Smékala zněly: „Zoro krásná a ruměná!//Zoro krásná, sestro sladká!//Vzejdeš-li ty někdy, zoro, //nad Otčinou – mou Otčinou.“⁵⁴

Báseň Goga **Ivanovského** (nar. 1925) *Mému národu*, v níž „vypíval radost, že žije národ//na jižní straně, zrozený v boji...“, je patrně (po překladech několika **Žinzifových** básní a mnoha makedonských lidových písní ze sborníku

51 *Svobodná země*, roč. 2, čís. 8, 2. března 1946, s. 2.

52 *Svobodná země*, roč. 2, čís. 37, 12. října 1946, s. 10.

53 Autor příspěvku je omylem připsal Kostu Racinovi – pozn. I. D.

54 Verše jsou převzaty z druhé části cyklu. Jejich doslovný překlad zní: *Zoro zlatá a ruměná/ Zoro sladká sestro./ Ty vycházíš z dálky–/ Zdali jednou vyjdeš/ Mocně, mocně, dokonce laskavě/ Nad údolními a nad lesy/ Nad polemi a nad řekami/ Nad mou vlastní?*

bratří Miladinových v minulém století) spolu s úryvkem z Racinových *Elegií pro Tebe* prvním překladem makedonské moderní poezie do češtiny v poválečném období. Jméno L. Smékala nacházíme pod překlady básní a próz např. Vladimíra Nazora, Dejana Medakoviće, Svetislava Mandiće, Eriha Koše aj.

Podruhé se básnické dílo Kosty Racina dostalo k českému čtenáři o více než třicet let později a v mnohem reprezentativnějším a obšírnějším výběru. Nejprve se objevil v roce 1967 překlad jeho srbocharvátsky psané básně *Ohňostroj* ve sborníku *Říjen 1917–1967*.⁵⁵ O K. Racinovi jako o „makedonském Majakovském“, jako o básníku sociálního realismu a proletářské poezie se čeští čtenáři dověděli z přehledné stati⁵⁶ uveřejněné v denním tisku v polovině roku 1978.

V panorámatu z makedonské poezie, které uveřejnila v polovině roku 1978 brněnská Rovnost, je vedle Sl. Janevského, Aca Šopova a Anteho Popovského zastoupen také Kosta Racin překlady dvou básní: *Sběrači tabáku* a *Lenka*.⁵⁷

Počátkem prosince 1978 vyšla v Rovnosti rozsáhlá stať Ivana Dorovského pod názvem *Básník revoluce Kosta Racin* a překlad básně *Ohňostroj*. Autor v ní podrobně pojednal o životě a díle „zakladatele současné makedonské básnické tvorby“.⁵⁸ Byla to důstojná prezentace Kosty Racina v českém kulturním prostředí.

Nejdůstojněji je K. Racin zastoupen v antologii makedonské moderní poezie *Modré nebe nad Ochridem* (1995), která obsahuje šest překladů jeho básní.⁵⁹

Kosta Racin, podobně jako Jiří Wolker a před tím Petr Bezruč a po něm Kosta Abrašević, Mile Klopčič, V. Majakovskij a mnozí další vyzpíval hluboce, celistvě a přesvědčivě nesnesitelné utrpení člověka, nesmírnou bídu utlačovaného světa i bezmezný smutek nad osudem porobené země. Racin byl jasnozřivý, viděl „konečnou proměnu světa“ a byl jejím zvěstovatelem.

55 *Říjen 1917–1967*. Praha 1967. Racinovu báseň přeložil Luděk Kubišta.

56 Dorovský, I.: *Poválečná makedonská poezie*. Rovnost, příloha Čtení na konec týdne, 24. června 1978, s. 3.

57 *Rovnost*, příloha Čtení na konec týdne, 29. července 1978, s. 3. Překlady všech básní jugoslávských autorů jsou dílem Ivana Dorovského.

58 *Rovnost*, příloha Čtení na konec týdne, 2. prosince 1978, s. 2.

59 *Modré nebe nad Ochridem*. Antologie makedonské moderní poezie. Vybral, sestavil, přeložil, úvodní slovo a závěrečnou studii napsal I. Dorovský, Brno 1995.

